

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2024.23.1.80-85>

Rozvíjanie expresívnej a receptívnej zložky jazykových zručností u detí s poruchou autistického spektra

Development of the Expressive and Receptive Components of Language Skills in Children with Autistic Spectrum Disorder

Martina Magová

Abstract

This paper deals with the expressive and receptive component of language skills in children with autism spectrum disorder. The communication is one of the triad of autism spectrum disorders, its level depends significantly on the developmental level at which a child with an autism spectrum disorder is. In the article, we focus on some of the areas that need to be developed in children with autism spectrum disorder within the receptive and expressive component of language skills.

Keywords: Autistic spectrum disorders. Communication. Expressive component of communication. Receptive component of communication.

Komunikácia u jednotlivcov s poruchou autistického spektra

Thorová (2006) tvrdí, že poruchy autistického spektra sú primárne poruchami komunikácie. U jednotlivcov s poruchou autistického spektra sú rôzne formy ťažkostí v komunikácii (Alkhaldeh et. al., 2023). Narušenie vývinu reči u detí s poruchou autistického spektra je dominantné predovšetkým v sémantickej a pragmatickej rovine. Sémantická rovina sa týka slovnej zásoby a pochopenia významu pojmov, pragmatická rovina opisuje používanie komunikácie na sociálne účely. Problémy súvisia priamo s kognitívnym profilom dieťaťa, s narušením abstrakcie, sociálnej kognície, patologickými záujmami a so stereotypným správaním sa. Oslabená abstrakcia môže vplývať na problémy v porozumení a produkcii abstraktných pojmov, prenesených významov, problémy v schopnosti vyvodit' informácie z prečítaného textu. Stereotypné správanie a patologické záujmy sa môžu prenášať do stereotypného používania jazyka, produkcie echolálií, hry so zvukmi s cieľom sebauspokojenia (Buntová, 2021). Problémy v komunikácii patria medzi prvé, ktoré sú viditeľné u detí, ktorým bude v neskoršom období diagnostikovaná niektorá z porúch autistického spektra. U niektorých detí je reč vyvinutá, avšak nemusí slúžiť

k funkčnej komunikácii. Pre väčšinu detí s poruchou autistického spektra v kombinácii s mentálnym postihnutím je verbálny jazyk natoľko abstraktný, že časť z nich si ho neosvojí a iné deti si ho osvoja len čiastočne, pretože jednotlivé slová im nedávajú zmysel a musia sa ich náročným spôsobom učiť. To však platí aj pre deti bez mentálneho postihnutia, ktoré sa reč naučia, ale spôsob akým si reč osvoja a ako ju používajú, je veľmi špecifický (Štanclová, 2013). Ako uvádza Buntová (2021) podľa výskumov veľké percento tvoria nehovoriace deti. Väčšinou ide o deti, ktoré majú kombináciu porúch autistického spektra a mentálneho postihnutia. V niektorých prípadoch sa k uvedeným dvom diagnózam pripája aj ťažký stupeň narušenia jazykových schopností, vývinová verbálna dyspraxia. Febriantini, Fitriati & Oktaviani (2021) tvrdia, že je veľmi potrebné, z hľadiska sociálnej interakcie iniciovať podporu verbálnej a neverbálnej komunikácie.

V ranom veku sa u dieťaťa s poruchou autistického spektra treba zamerať na rozvíjanie receptívneho jazyka. Receptívny jazyk je schopnosť porozumieť oznámeniu od niekoho iného. Skôr ako sa dieťa s poruchou autistického spektra začne expresívne vyjadrovať, musí najprv porozumieť komunikačným signálom partnera. Je veľké množstvo zručností receptívneho jazyka, ktoré pomáhajú deťom s poruchou autistického spektra pochopiť zmysel komunikácie a zamerať sa na reč a jej komunikačnú funkciu (Richman, 2015). Deti sa musia naučiť plniť pokyny (receptívne zručnosti). Prvé pokyny, ktoré dieťaťu dávame, musia byť veľmi jednoduché, aby ich dieťa mohlo splniť, alebo aby sme zistili, že ich dieťa nie je schopné splniť. Pozitívum receptívnych zručností spočíva v tom, že nevyžadujú, aby dieťa hovorilo, a tak je pre mnohé deti ich osvojenie ľahké (Barbera & Rasmussen, 2018).

Tabuľka 1: Niektoré zručnosti receptívneho jazyka u detí s poruchou autistického spektra

RECEPTÍVNY JAZYK	žiadanie
	ukazovanie alebo podanie pomenovaných obrázkov, fotiek
	udržiavanie očného kontaktu
	venovanie pozornosti tomu čo dieťaťu ukazujeme
	reagovanie na meno
	reagovanie na negatívne informácie
	porozumenie slovám ÁNO/NIE
	spájanie slov do významových kategórií
	splnenie dvoch časovo súvisiacich pokynov (najprv - potom)
	pochopenie otázky, v ktorej je možnosť výberu
	splnenie jednoduchých inštrukcií
	splnenie zložitejších inštrukcií
	porozumenie funkčným spojeniam
	výučba jazyka pomocou hry
	receptívne rozlišovanie farieb
	receptívne poznanie niektorých čísl
	receptívne poznanie niektorých veľkých tlačených písmen
porozumenie humoru	
porozumenie krátkym rozprávkam, príbehom	

Zdroj: spracovanie inšp. podľa Richman (2015); Čadilová, Žampachová et al. (2012)

Jednou zo základných zručností receptívneho jazyka je ukazovanie. Ukazovanie posilňuje hovorený prejav, zvyšuje počet slov, ktorým dieťa rozumie (receptívny jazyk) a zvyšuje vyjadrovacie schopnosti. Rodičia sa často obávajú, že ukazovanie spomalí rozvíjanie reči. Skúsenosti však svedčia o opaku. Pokiaľ hovoríte a súčasne ukazujete, ukazovanie dieťaťu ozrejní význam a podporí rozvoj reči (Miller a Smith, 2016). Deti s poruchou autistického spektra majú problémy s nadviazaním a udržaním očného kontaktu. Dieťa nemusí rozumieť výrazom tváre, mimike, gestám, a tým pádom ich bude používať neprimerane vo vzniknutých situáciách (Hrčová, Magová, 2018). Ako píše Richman (2015), očný kontakt je dôležitý z dvoch dôvodov. Podporuje učenie a je jednou z foriem neverbálnej komunikácie, teda napomáha integrácii dieťaťa do spoločnosti. U dieťaťa s poruchou autistického spektra je potrebné trénovať nadviazanie a udržanie očného kontaktu. Treba však brať do úvahy aj to, že mnoho jednotlivcov s poruchou autistického spektra tvrdí, že je pre nich často jednoduchšie sústrediť sa na to, čo druhý človek hovorí, keď sa nemusia zaťažovať a stresovať tým, že sa mu musia pozeráť do očí. Jednotlivci sa preto môžu naučiť, že majú dať druhému človeku vedieť, že ho počúvajú (Prizant, Fields-Meyer, 2020). Deti s poruchou autistického spektra často nereagujú na svoje meno. Rozoznať a uvedomiť si svoje vlastné meno je významný krok v oblasti komunikácie. Musíme si byť istí, že si dieťa spojí zvuk svojho mena s otočením svojej hlavy. Fyzické povzbudzovanie k očnému kontaktu postupne eliminujeme. Jednoduché inštrukcie sú prvým komunikačným nástrojom, ktorému sa dieťa učí. Slúžia nielen k dosiahnutiu cieľov a k splneniu prianí dieťaťa, ale taktiež napomáhajú viesť dieťa k denným činnostiam a podporujú učenie. Zložitejšie inštrukcie sa skladajú z dvoch krokov, ktoré si vyžadujú od dieťaťa vyššiu kognitívnu úroveň. Takéto pokyny musíme vyberať podľa dosiahnutých znalostí dieťaťa. Funkčné pokyny by sa mali vyberať tak, aby sa dali uplatniť v domacom prostredí. Dôležité sú však také pokyny, ktoré majú funkčné využitie (Richman, 2015). Komunikačné schopnosti u detí s poruchou autistického spektra sa dajú rozvíjať aj pomocou hry. Ako uvádzajú Beyer & Gammeltoft (2006), prvým „objektom hry“ je pre dieťa dospelá osoba. Počas počiatočnej interakcie dieťa a dospelý komunikujú, hrajú sa, experimentujú pomocou výrazov tváre, gest, zvukov a napodobňovania. Hra je často sprevádzaná pozitívnymi výrazmi ako je smiech a výskanie (porov. Magová, 2020).

Tabuľka 2: Niektoré oblasti rozvíjania expresívneho jazyka u detí s poruchou autistického spektra v rámci verbálneho vyjadrovania

EXPRESÍVNY JAZYK (verbálne vyjadrovanie)	podpora vokalizácie
	podpora zvukov a džavotania
	orálno-motorické cvičenia
	vyjadrovanie prianí, žiadostí
	verbálne napodobňovanie
	používanie záporných viet
	vyjadrovanie žiadostí o pomoc
	používanie zámen môj, moje na označenie vlastníctva
	správne používanie slov ÁNO/NIE
	pomenovávanie vecí a osôb na obrázku
	používanie kombinácie podstatného mena a slovesa
	vyslovovanie negatívneho výroku v správnom kontexte
	rozvíjanie štruktúrovanej konverzácie
	recipročná konverzácia
	rozvíjanie spontánneho jazyka
	modelovanie a rozširovanie komunikácie
	praktická komunikácia
	napočítanie určitého počtu predmetov
	pomenovanie niektorých čísel
	pomenovanie niektorých veľkých tlačенých písmen
rozprávanie príbehov bez obrázkovej predlohy	
rozvíjanie plynulosti rozprávania bez gramatických chýb	
čítanie s porozumením	

Zdroj: spracovanie inšp. podľa Richman (2015); Čadilová, Žampachová et al. (2012)

Tabuľka 3: Niektoré oblasti rozvíjania expresívneho jazyka u detí s poruchou autistického spektra v rámci neverbálneho vyjadrovania

EXPRESÍVNY JAZYK (neverbálne vyjadrovanie)	vedenie ruky dospelaj osoby k žiadanému predmetu
	rozvíjanie pozornosti dieťa, keď mu niečo ukazujeme
	vyjadrenie základných potrieb prostredníctvom pohybu
	vyjadrenie záporu pokrútením hlavy
	využívanie primeraných výrazov tváre pri rôznych situáciách
	vyjadrenie súhlasu pokývaním hlavy
	používanie gest ako náhrada hovorenej reči

Zdroj: spracovanie inšp. podľa Richman (2015); Čadilová, Žampachová et al. (2012)

Narušenie vývinu reči sa u detí s poruchou autistického spektra prejavuje na úrovni porozumenia, expresívnych jazykových schopností a v pragmatickej rovine, pričom charakteristické je narušenie sémantickej a pragmatickej roviny (Buntová, 2021, s. 144). Ako ďalej autorka uvádza variabilita prejavov v sémantike a pragmatike súvisí s kognitívnym profilom dieťaťa. Deti s poruchou autistického spektra sa často venujú verbálnym stereotypom. Akonáhle začne dieťa vydávať zvuky, aj keď zatiaľ nedávajú zmysel, je treba toto bľabotanie podporovať. Džavotáním si dieťa osvojuje zvuky, učí sa ich kombinovať, a vytvára si tak stavebné prvky pre zmysluplnú

reč. Verbálne prejavy taktiež posilňujú tie tvárové svaly, ktoré bude dieťa potrebovať neskôr k rozvoju reči. Orálno-motorické cvičenia rozvíjajú svaly v oblasti úst a učia ovládať tieto svaly tak, ako je potrebné k rozvíjaniu reči. Orálne cvičenia, ktoré by dieťa malo napodobňovať, sú: otváranie úst, špúlenie úst, vyplazovanie jazyka, pohyby jazyka zo strany na stranu, úsmev, žuvanie, fúkanie. Akonáhle je dieťa schopné napodobňovať orálno-motorické cvičenia, dokáže správne intonovať a vydávať rôzne zvuky pomocou pohybov úst a jazyka, tak je pripravené na verbálne napodobňovanie. Aj keď mnohé deti vedia povedať niektoré slová a celé vety, napodobňovanie zlepšuje ich výslovnosť a pomáha dieťaťu radiť jednotlivé slová do slovných spojení a viet (Richman, 2015). Straussová, Knotková (2011) uvádzajú, že ak je jedným z troch hlavných spoločných rysov porúch autistického spektra zlyhávanie v komunikácii, potom je našou prioritou vo výchove dieťaťa práve budovanie komunikácie ako prostriedku k vyjadreniu sa. Našou úlohou je, aby sme dieťa naučili prejavovať priania a žiadosti. Ako uvádzajú Miller & Smith (2016), aby bola komunikácia vzájomná a bohatá, je potrebné naučiť dieťa s poruchou autistického spektra recipročnej komunikácii. Vzájomná komunikácia vzniká u detí s poruchou autistického spektra veľmi ťažko. Preto je potrebné vytvárať vzájomnosť tým, že dieťaťu umožníme, aby reagovalo na požiadavku a samo malo možnosť nás o niečo požiadať. Postup pri modelovaní a rozširovaní komunikácie pozostáva z vyslovenia modelových viet (či už rodičom, pedagógom, súrodencom) a dané vety sa opakujú pri každej vhodnej príležitosti niekoľkokrát denne po dobu niekoľkých týždňov. Precvičovanie praktickej konverzácie je veľmi dôležité pre tie deti, ktoré majú dobré rečové zručnosti a potrebujú odstrániť niektoré drobné nedostatky vo svojom hovorenom prejave (Richman, 2015).

Záver

Rozvíjanie komunikácie je u detí s poruchou autistického spektra jednou z najdôležitejších oblastí, od ktorej sa odvíja ďalší proces učenia sa.

Pri rozvíjaní komunikačných zručností je potrebné vychádzať z vývinového profilu dieťaťa s poruchou autistického spektra. Pokiaľ naučíme dieťa funkčne komunikovať, predídeme mnohým problémovým správaniam, ktoré vyplývajú práve z neschopnosti odkomunikovať si základné potreby.

Bibliografia

Alkhalwaldeh, M. A. et al. (2023). Evidence-based interventions in developing communication skills among students with autism spectrum disorder (ASD). In: *Journal of Southwest Jiaotong University*. 2023, 58(4).
<https://doi.org/10.35741/issn.0258-2724.58.4.9>

- Barbera, M. L., Rasmussen, T. (2018). *Rozvoj verbálneho chování – Jak učit děti s autismem a jinými neurovývojovými poruchami*. Brno: Masarykova univerzita. 208 s. ISBN 978-80-210-9212-9.
- Beyer, J., Gammeltoft, L. (2006). *Autismus a hra (Příprava herních aktivit pro děti s autismem)*. Praha: Portál, 2006. 104 s. ISBN 80-7367-157-3.
- Buntová, D. (2022). Narušená komunikácia pri poruchách autistického spektra – logopedická intervencia. In: Ostatníková, D. et al., *Autizmus od A po S*, s. 142-167. ISBN 978-80-551-8129-5.
- Čadilová, V., Žampachová, Z. et al. (2012). Edukačně-hodnotící profil dítěte s poruchou autistického spektra. Praha : APLA. 48 s.
- Febriantini, W. A., Fitriati, R., Oktaviani, L. (2021). An analysis of verbal and non-verbal communication in autistic children. In: *Journal of Research on Language Education*. 2021, 2(1), 53-56.
<https://doi.org/10.33365/jorle.v2i1.923>
- Hrčová, J., Magová, M. (2018). Dieťa s Aspergerovým syndrómom v materskej škole. In: *Náročné dieťa: praktický pomocník pri práci s deťmi v materskej škole vyžadujúcimi si zvýšenú pozornosť*. Bratislava : Dr. Josef Raabe Slovensko, 2018, s. 1-20. ISBN 978-80-8140-288-3.
- Magová, M. (2020). Včasná intervencia zameraná na rozvíjanie komunikačných zručností u detí s poruchou autistického spektra. In: MAGOVÁ, M. (Ed.). *Poradenský systém orientovaný na dieťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v materskej škole*. Ružomberok: VERBUM, s. 33-43. ISBN 978-80-561-0799-7.
- Miller, A., Smith, T. C. (2016). *101 tipů pro rodiče dětí s autismem*. Praha: Portál, 2016. 168 s. ISBN 978-80-262-1106-8.
- Prizant, B. M., Fields-Meyer, T. (2020). *Jedineční lidé – Jiný pohled na autismus*. Praha: Argo. 221 s. ISBN 978-80-257-3253-3.
- Richman, S. (2015). *Výchova dětí s autismem : aplikovaná behaviorální analýza*. 3 vyd. Praha: Portál, 2015. 128 s. ISBN 978-80-262-0984-3.
- Strausová, R., Knotková, M. (2011). *Průvodce rodičů dětí s poruchou autistického spektra. Jak začít a proč*. Praha: Portál. 136 s. ISBN 978-80-262-0002-4.
- Štanclová, J. (2013). Metodika zaměřená na rozvoj kompetence komunikativní. Brno: MSD, 2013. 98 s. ISBN 978-80-7392-218-4.
- Thorová, K. (2006). *Poruchy autistického spektra. Dětský autismus/Atypický autismus/Aspergerův syndrom/Dezintegrační porucha*. Praha: Potál, 2006. 453 s. ISBN 80-7367-091-7.

PaedDr. Martina Magová, Ph.D.

Katedra speciálnej pedagogiky
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
martina.magova@ku.sk